

פרשת בהר

מפי מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

בס"ד אייר תשע"ו • גליון 147

ניתן לשלוח מייל לכתובת rephael.wasser@gmail.com ולקבל את הגיליון מידי שבוע לתיבת המייל

וקראתם דרור בארץ

חינוך לעצמאות ועצמיות

ראשי פרקים:

מצוה 'לשמוע' או 'לתקוע' ✦ להרגיש בבית ✦ ציפור דרור - כשהיא עצמאית היא מנגנת ושרה ✦ נסיבות מותו של רבי יהודה הלוי ✦ מי שיש לו דירה יש לו עצמאות ✦ דרור - חופשי מן הזיוף ומן התערובת ✦ כדי לזכות בנבואה צריך להיות חופשי ✦ מר דרור, ציפור דרור ודררא דממונא ✦ בגלות היה "מצוין" ✦ מה זה חוץ לארץ באמת? ✦ ילד צריך להרגיש שהוא ציפור דרור ✦ שאלת 'איפה' זו לא שאלה גיאוגרפית

מקורות עיקריים:

רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב ב, א ✦ רמב"ם הלכות שמיטה ויובל י, י ✦ רש"י ויקרא כה, י ✦ שבת קו ע"ב ✦ אבן עזרא ויקרא כה, י ✦ שלשלת הקבלה עמ' צב ✦ כוזרי מאמר חמישי, אות כז ✦ משיבת נפש ויקרא כה, י ✦ רמב"ן שמות ל, כג ✦ חולין קלט ע"ב ✦ חתם סופר על מסכת חולין שם ✦ רש"י הירש ויקרא כה, י ✦ ליקוטי הגר"א בסוף ביאורו לספרא דצניעותא, סוף ליקוט ט ✦ אורות הקודש ח"ג, מוסר הקודש, בקשת האני העצמי עמ' קמ

מצוה 'לשמוע' או 'לתקוע'

פרשת בהר פותחת במצוות השמיטה, ומיד אחריה באה מצוות היובל, "וּסְפַרְתָּ לְךָ שִׁבְעַת שָׁנִים שִׁבְעַת שָׁנִים שִׁבְעַת פְּעָמִים וְהָיוּ לְךָ יְמֵי שִׁבְעַת שָׁנִים תְּשַׁע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה"¹. אם בשנת השמיטה סופרים שבע שנים, כדי להגיע לשנת היובל צריך לספור שבע פעמים שבע שנים, ואז "וְהֶעֱבַרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים תִּעְבְּרוּ שׁוֹפָר בְּכָל אֲרָצְכֶם. וְקִדַּשְׁתֶּם אֶת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרַאתֶם דְּרוֹר בְּאֶרֶץ לְכָל יִשְׂרָאֵל יוֹבֵל הוּא תְהִיָּה לְכֶם וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל אַחֲזָתוֹ וְאִישׁ אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ תִּשְׁבּוּ"², כל אחד מישראל מצווה לתקוע בשופר ביום הכיפורים של שנת החמישים, בשונה מראש השנה שבו "הכל חייבין לשמוע קול שופר"³. בספר השו"ת שלו מבאר הרמב"ם, שבראש השנה מברכים "לשמוע קול שופר" ולא "על

¹ ויקרא כה, ח.

² ויקרא כה, ט-י.

³ רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב ב, א.

תקיעת שופר" מפני שהמצוה היא 'לשמוע' ולא 'לתקוע'⁴, מה שאין כן ביובל, שבו המצוה היא 'לתקוע' ולא 'לשמוע', 'מצוות עשה לתקוע בשופר בעשירי לתשרי בשנת היובל... וכל יחיד ויחיד חייב לתקוע'⁵. בתפילת מוסף של יום הכיפורים, כשנזכה לשוב ולקיים את מצוות היובל כתקנו, נצטרך לקחת אתנו לבית הכנסת מחזור של ראש השנה ולא מחזור של יום הכיפורים, כי תקיעת שופר של יובל נתקנה על סדר "מלכויות זיכרונות ושופרות" כבראש השנה⁶.

תקיעת השופר ביובל מבשרת על שיבת הקרקעות לבעליהן המקוריים, ולשחרור העבדים העבריים לבתיהם.

תמצית עניינו של היובל באה לידי ביטוי במילים "ויקראתם דרור בארץ לכל יְשִׁבֶיהָ"⁷, ובלשון התרגום: "ויתקדשו ית שנת חמשין שנין ויתקדשו חירותא בארעא דישראל לכל יתבהא". היובל נוהג רק בארץ ישראל, וחיובו תלוי בקידוש הארץ על ידי ישראל. עם התקיעה בשופרות כל אחד מישראל חוזר לקרקעו ולייחוס משפחתו.

להרגיש בבית

מה משמעות המילה 'דרור'? רש"י מבאר⁸:

"אמר רבי יהודה: מהו לשון 'דרור'? כמדיר בי דיירא ומסחר בכל מדינה וכו', שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים".

בשנת היובל יכול אדם לחזור לנחלת אבותיו באין מפריע, אף אחד לא מאלץ אותו לגור במקום שאינו חפץ בו. מספיק להציץ הצצה חטופה אל הדור הקודם, שבו רוכזו היהודים בגטאות וחויבו להתיישב ברובעים וביישובים נפרדים ומגודרים, בצפיפות רעב ומחסור. בארץ ישראל אנחנו גרים איפה שאנחנו רוצים, אנחנו בוחרים את מקום המגורים שלנו, ואיננו תלויים בדעת אחרים. הגמרא בשבת⁹ אומרת על ציפור הדרור, שמה שמאפיין אותה הוא שאין אצלה הבדל אם היא נמצאת בבית או בשדה, בכל מקום היא מרגישה בבית "למה נקרא שמה צפור דרור - מפני שדרה בבית כבשדה"¹⁰.

⁴ וזו לשון הרמב"ם שם (שו"ת הרמב"ם סימן קמב): "השאלה הכ"ד. שאלה: מה ההבדל בין 'לשמוע קול שופר' ובין 'על תקיעת שופר'?"

התשובה: ההבדל ביניהם גדול מאוד. וזה שהמצוה המחויבת אינה 'לתקיעה', אלא 'שמיעת התקיעה', והיוצא מזה, שאילו היתה המצוה המחויבת היא התקיעה, היה חייב כל אדם ואדם מן הזכרים לתקוע, כמו שחייב כל אדם ואדם לישב בסוכה וליטול לולב, והשומע, שלא תקע, לא היה יוצא ידי חובתו, והיה גם כן התוקע, שלא שמע, יוצא ידי חובתו, כגון אם סתם אזניו תכלית הסתימה ותקע, היה יוצא, משום שתקע. ואין הדבר כן, אלא המצוה היא השמיעה, לא התקיעה, ואין אנו תוקעין, אלא כדי לשמוע, כמו שהמצוה היא ישיבת הסוכה, לא עשייתה, ואין אנו עושין, אלא כדי לישב, ולכן נברך 'לישב' ולא נברך 'לעשות', ונברך 'לשמוע קול שופר', ולא נברך 'על תקיעת שופר'."

⁵ רמב"ם הלכות שמיטה ויובל י, י.

⁶ ראה רמב"ם הלכות תפילה ב, ח; רבנו חננאל ראש השנה כז ע"א; רש"י ערכין ג ע"ב; מדרש הגדול ויקרא כה, ט.

⁷ ויקרא כה, י.

⁸ רש"י ויקרא כה, י.

⁹ שבת קו ע"ב.

¹⁰ ראה גם רש"י ביצה כד ע"ב ד"ה בצפור דרור.

ציפור דרור – כשהיא עצמאית היא מנגנת ושרה

גם ה"אבן עזרא"¹¹ לומד על משמעות המילה 'דרור' ממאפייני ציפור הדרור, וזו לשונו:

"דרור - ידועה והוא כמו חפשי. ו'כדרור לעוף' (משלי כו, ב) - עוף קטן מנגן כשהוא ברשותו, ואם הוא ברשות אדם לא יאכל עד שימות".

לציפור דרור יש תכונה מיוחדת, כשהיא עצמאית היא מנגנת ושרה, וכשהיא מרגישה כבולה וכלואה אז היא מסתגרת בתוך עצמה, היא מפסיקה לשיר ולנגן ומכריזה על שביתת רעב. לדבריו, המילה 'דרור' לא מציינת רק חוסר נוחות בתנאי המגורים ומיקומם, אלא הרבה יותר מזה, כשציפור דרור נמצאת בתוך כלוב, היא מעדיפה למות, וכשהיא משוחררת אז היא שרה ומנגנת.

נסיבות מותו של רבי יהודה הלוי

כשעם ישראל נמצא בגלות, הניגונים שלו הם נוגים, "על ערבים בתוכה תלינו כְּפִרְתֵינוּ"¹², וכשהגויים מבקשים לשיר להם משירי ציון, "כי שם שאלונו שובינו דְּבַרֵי שִׁיר וְתוֹלְלֵינוּ שְׁמִיחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן"¹³, אז התשובה היא, "אֵיךְ נִשְׁיֵר אֶת שִׁיר ה' עַל אֲדָמַת נֶכֶר"¹⁴. המקסימום שאנחנו יכולים לשיר בגלות, זה קינתו של רבי יהודה הלוי "ציון הלוא תשאלו לשלום אסיריך". ישנו תיאור מרתק של רבי גדליה בן יוסף אבן יחיא¹⁵ בספרו "שלשלת הקבלה"¹⁶, שבו הוא מספר על נסיבות מותו של רבי יהודה הלוי:

"וקיבלתי מזקן אחד, שבהגיעו אל שערי ירושלים (בשנת ד"א תתק"י) קרע את בגדיו והלך בקרסוליו על הארץ, לקיים מה שנאמר: 'כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו' (תהלים). והיה אומר הקינה שהוא חיבר, האומרת 'ציון הלא תשאלו'. ושמעאלי אחד לבש קנאה עליו מרוב דבקתו והלך עליו בסוס וירמסהו וימיתהו".

ספר הכוזרי מסתיים במילים "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" - רוצה לומר כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכסף עד שיחוננו אבניה ועפרה"¹⁷. ריה"ל בסוף ימיו זכה לרצות את אבניה של ארץ ישראל ולחונן את עפרה בגופו, וברגעים אלה, בעודו מתרפק על עפרה של ארץ ישראל, ראהו ישמעאלי שפל יש"ו ורמס אותו בסוסו. אמנם זכה ריה"ל להגיע לארץ ישראל ולעמוד בשערי ירושלים, אך הוא עלה יחידי ומצבה של האומה היה מצב של גלות, מצב שבו אין עצמאות ואין ביטחון, ולכן בקלות גדולה כל כך יכול היה ישמעאלי שפל זה לנהוג כרצונו מבלי שיהיה פוצה פה ומצפצף, דם יהודי באותה תקופה, היה הפקר לכול!

¹¹ אבן עזרא ויקרא כה, י.

¹² תהלים קלז, ב.

¹³ תהלים קלז, ג.

¹⁴ תהלים קלז, ד.

¹⁵ רבי גדליה בן יחיא (מיליאה שבאיטליה-רווינא ופוסארו שבמצרים), נפטר בשנת השמ"ח - מחכמי איטליה. חיבר ספרים רבים. רבותיו היו רבי יעקב ישראל פינצי ריקאנטי ואביו רבי אברהם מרוויגו ורבי ישראל מפיררה, זכה לבקר בביתו של רבי עובדיה ספורנו ולשמוע ממנו שמועות.

¹⁶ שלשלת הקבלה עמ' צב.

¹⁷ כוזרי מאמר חמישי, אות כז.

מי שיש לו דירה יש לו עצמאות

הסבר נוסף למילה 'דרור' מובא בספר "משיבת נפש"¹⁸ של רבי יוחנן לוריא¹⁹, שחי לפני כחמש מאות שנה והיה מגדולי הרבנים בדורו. לדבריו, המילה 'דרור' באה מלשון דירה, מי שיש לו דירה יש לו עצמאות, ומי שאין לו דירה אז הוא נווד, הוא נמצא בתנועה מתמדת, ואין לו מנוחה גשמית ורוחנית, וזו לשונו:

"וקראתם דרור - אין דרור אלא חירות. אמר רבי יודא: מה הלשון 'דרור'? כמדוייר ביה דיירא ומסחר בכל מדינה יושביה. בזמן שיושביה עליה ולא בזמן שגלו מתוכה... ומזה רואין אנו לפי דעתי שלשון 'דרור' לשון דירה, ומלמדינו שיש דירה לכל יושביה".

דרור – חופשי מן הזיוף ומן התערובת

בפרשיית הקטורת שבפרשת כי תשא נאמר:

"וְאֵתָהּ קַח לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מֵרְדָּוִד חֲמֵשׁ מְאוֹת"²⁰.

הרמב"ן²¹ דן מהו אותו 'מר דרור', וכה דבריו:

"מר דרור חמש מאות - הסכימו המפרשים, והרב רבי משה (הרמב"ם בהלכות כלי המקדש א, ב) מכללם, כי המור הוא הנקרא 'מוסק'²².

ורבי אברהם (אבן עזרא) השיב, כי איננו בושם אף על פי שריחו טוב²³. ואולי בעבור זה הפרידו הכתוב מן הבשמים. והוא הקשה, כי כתיב: 'אריתי מורי' (שיר השירים ה, א), שהוא דבר מלוקט, ואומרים המביאים אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי. ועוד מן הכתוב: 'ידי נטפו מר' (שיר השירים ה, ה). ואולי כן הוא בהיותו לח. ויתכן שיאמר 'אריתי מורי' בעבור כי הוא דם נצרר בבטן החיה הדומה לצבי הידועה בארץ הודו, ובלכתה בין השיחים בימי החום הגדול מגרדת בנפח ההוא, והדם יוצא צרור ולוקטים אותו מן האחו. ואמר 'ידי נטפו מר', כי הכתוב ידמה ריחו כאילו ידיו טיטופנה מריח ההוא נטפי מים".

יש בעל חיים שנקרא 'כבש המושק' 'כבש-השור', מדובר במין מיוחד ולא ברור אם הוא משתייך לצאן או לבקר. אצל הזכר מתחת לעיניים קיימות בלוטות שמפיצות ריח חזק. מדי פעם הכבש מגרד את הבלוטות ברגליו הקדמיות או בעזרת חפצים אחרים, דבר הגורם להפצת הריח.

קיימים גם 'איילי מושק'. בדומה ל'כבש המושק' גם אצל 'איילי המושק' הבוגרים מצויה בלוטת ריח

¹⁸ משיבת נפש ויקרא כה, י.

¹⁹ רבי יוחנן לוריא (אלזס שבצרפת), הר"ר- הרע"ד - מגדולי רבני דורו, ראש ישיבה, דרשן ופרשן מקרא. הוריו שלחו אותו ללמוד תורה בישיבות בגרמניה, ומשהשלים את לימודיו חזר לארץ מולדתו והיה לרבן של כמה קהילות יהודיות בחבל אלזס. מאוחר יותר התיישב בשטרסבורג והקים בה ישיבה. אביו, הרב אהרן לוריא, היה מידידיו של המהר"ם מינץ שעמד עמו בקשרי מכתבים. בחלק מהמכתבים מזכיר המהר"ם מינץ את בנו יוחנן, ואחרי מות אביו המשיך להתכתב עם הבן. משפחת לוריא היתה מפורסמת ומיוחסת לרש"י וממנו לדוד המלך. חיבר מספר ספרים, בהם: ספר מוסר בשם "הדרכה", ספר "משיבת נפש" - פירוש בסגנון אגדתי על התורה, המבוסס על דרכו של רש"י בפרשנות המקרא. לספר צורפו סיכומי ויכוחים שניהל עם נוצרים כדי להפריך את טיעוניהם נגד היהדות.

²⁰ שמות ל, כג.

²¹ רמב"ן שמות ל, כג.

²² "מוסק" הוא מין בושם, שיש חיה ידועה שמפרישה אותו מגופה (ראה ברכות מג ע"א; ערוך ערך משק; רס"ג שמות ל, כג).

²³ אלא סם של רפואה (ראה ראב"ע ויקרא כה, ו).

מיוחדת, המפרישה חומר ריחני שמפיקים ממנו בושם יוקרתי. ק"ג מושק טבעי עולה עשרות אלפי דולרים. ממשיך הרמב"ן:

"ואחרים (הראב"ד בהלכות כלי המקדש א, ג) אמרו: איך יכנס בקטורת ובשמן הקודש דם חיה טמאה?

גם זו אינה קושיא, כי הלחות הוא הנאסף בה מרוב הדם ויזוב ממנה בחייה אין בו לא טומאה ולא מאוס. ופירשו (הראב"ע בפירוש הקצר והרד"ק בספר השורשים שורש 'דרר') דרור מלשון 'וקראתם דרור' (ויקרא כה, י), שיהיה חפשי מן הזיוף והתערובת".

החומר הריחני הזה שצרור בבלוטת הריח של איילי המושק נקרא 'דרור', כי הוא "חופשי מן הזיוף ומן התערובת", הוא נקי, הוא זך וטהור, אין בו שום תערובת של מרכיב זר, והוא שומר על העצמיות והעצמאות שלו.

"ואולי נאמר שהצריך הכתוב להיותו חופשי, לומר שיוקח מן הצבי שהוא בהיותו חופשי מתהלך בין ערוגות הבשמים ומתענג כרצונו, כי כאשר ילכד ויעמוד ברשות אדם לא יעשה מור כי אם מעט ואיננו מבושם. וזה דבר ברור".

כשאיילי המושק מסתובבים חופשיים בסביבה הטבעית שלהם, הבושם שהם מפיקים משובח ביותר, מה שאין כן כשכולאים אותם ומחזיקים אותם בתנאי שבי. היכולת שלהם לבטא את עוצמות החיים שגנוזות בהם, גדלה עשרות מונים כשהם בעלי חירות.

כדי לזכות בנבואה צריך להיות חופשי

הגמרא בחולין²⁴ מחפשת מקור בתורה שרומז לדמיונות שמוזכרות במגילת אסתר, ובנוגע למרדכי ואסתר דורשת הגמרא:

"אסתר מן התורה מנין? 'ואנכי הסתר אסתיר' (דברים לא, יח). מרדכי מן התורה מנין? דכתיב: 'מרדכי דרור' (שמות ל, כג), ומתרגמינן מירא דכיא".

מבאר רבי משה סופר²⁵, בעל ה"חתם סופר"²⁶:

"יראה היתה [אסתר], מתיאשת לבקש על עמה ומולדתה, משום שלא נודע לה דבר אפילו בחלום. ואמר רבא פ"ק דחגיגה: 'ואנכי הסתר אסתיר את פני ביום ההוא' - אבל בחלום אדבר בו, ופירש רש"י: דדייק מדכתיב 'ביום ההוא' דייקא - ביום אסתיר פני, אבל בלילה אגלה בחלום. והנה לא נודע לה דבר ושום רמז על כן התייאשה מלבוא לפני המלך. והיינו אסתר מן התורה, דכתיב: 'ואנכי הסתר' וגו'.

אכן איתא במדרש: 'ומרדכי ידע' כבר, שנתגלה לו על ידי חלום, וכן הוא בתרגום שני. ובמנות

²⁴ חולין קלט ע"ב.

²⁵ הרב משה סופר (פרנקפורט על נהר מייין-פרשבורג), התקכ"ג-הת"ר - נודע בכינויו החת"ם סופר (על שם ספרו חידושי תורת משה), מגדולי הרבנים והפוסקים בדורות האחרונים. שימש כרב בערים דרזניץ, מטרסדורף (הונגריה) - כיום מטרסבורג (שבאוסטריה) ופרשבורג (כיום ברטיסלבה בירת סלובקיה). בפרשבורג הקים ישיבה גדולה שאליה הגיעו תלמידים מארצות רבות עד שהגיע מספרם לכחמש מאות ועמד בראשה כשלושים ושש שנה - עד יום מותו. שמו של החת"ם סופר יצא לתהילה בכל קהילות ישראל. חיבר ספרי שו"ת, חידושים על הש"ס, פירוש על התורה ופירוש על הגדה של פסח.

²⁶ חתם סופר על מסכת חולין (קלט ע"ב).

הלוי: אלא שלחלום צודק שהוא כענין נבואה, צריך להיות שורה בתוך שמחה, כמו שאמרו חז"ל: אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה. ומסיים שם: וכן לחלום טוב, רוצה לומר חלום צודק נבואי.

וחשבה אסתר שראוי לגלות לה בחלום שהיא שוכבת בארמון המלך בשמחה וטוב לבב. אבל באמת לא כן הוא, כי על כל פנים היתה חבישה שלא ברצונה, מה שאין כן מרדכי מתהלך ברצונו וחפצו והוא שמחה יותר והוא ראוי לחלום נבואי יותר.

דבר זה גילה לנו רמב"ן, בפירוש התורה פירש כי 'מור דרור', שיקחו מור מחיה שהיא דרור והולכת ברצונה בין הערוגות, ולא מאותן החבישים בבתים להאכילן ולפטמן, כי מור שלהם אינו חשוב כאותם המתהלכות חופשי ודרור, והיינו מרדכי מן התורה מנין? מור דרור."

אסתר התייאשה מלבקש על עמה ומולדתה, בגלל שהיתה נתונה בבית המלכות, סגורה ומסוגרת, וכדי לזכות בדבר ה' דרושה שמחה, אי אפשר לקבל נבואה בלי שיש שמחה. אמנם היא חיה בארמון של זהב, אבל החירות האישית נלקחה ממנה, ולא היה לה מושג מה קורה בחוץ. אמנם הגישו לה חמש ארוחות ביום והגישו לפני עוגות ללא הגבלה. כל החומר שבעולם היה נתון לרשותה, אבל חסרה לה החירות.

מנגד מרדכי ידע את כל אשר נעשה, כי מרדכי התהלך חופשי, הוא ראה עולם והרגיש שברמה העקרונית הוא יכול ללכת להיכן שייחפוץ. כשמרדכי הלך לישון, זה היה מתוך בחירה. אמנם הוא היה מוטרד, הוא היה בגלות וזעק לפני ה', "וַיִּקְרַע מֶרְדֵּכִי אֶת בְּגָדָיו וַיִּלְבַּשׁ שָׂק וַאֲפֹר וַיֵּצֵא בְּתוֹךְ הָעִיר וַיִּזְעַק וַיִּזְעַק גְּדֹלָה וּמְרָה"²⁷, אבל ביחס לאסתר מצבו היה טוב יותר, ולכן זכה לנבואה.

מר דרור, ציפור דרור ודררא דממונא

על משמעות המילה 'דרור' עומד גם רבי שמשון בן רפאל הירש²⁸, הרש"ר הירש²⁹, בפירושו לתורה, וכותב:

"דרור' מצוי עוד בלשון 'מר דרור' (שמות ל, כג), והוא מציין שם את טהרתו של החומר; כן מצאנו 'דרור' כשם ציפור (תהלים פד, ד); וכבר אמרנו (לעיל יד, ד), שזו ציפור הדרה בבית כבשדה, ואיננה ניתנת לריסון; היא מקננת במשכן האדם, כדרך שהיא מקננת בשדה. בין המונחים המשפטיים של חז"ל מצוי גם 'דררא דממונא' (בבא מציעא ב ע"ב). לדעת התוספות שם, זהו מצב משפטי, שבו 'בלא טענותיהם יש ספק לבית דין וכו' שהספק נולד מעצמו'.

²⁷ אסתר ד, א.

²⁸ הרב שמשון בן רפאל הירש (רש"ר הירש) (גרמניה), התקס"ח-התרמ"ט - מהבולטים שבמנהיגי היהדות באירופה ומחשובי פרשני המקרא האחרונים. אבי שיטת "תורה עם דרך ארץ". בילדותו למד תורה מפי סבו ואביו. בהמשך אחת מהדמויות שהשפיעו עליו מאוד, היה הרב יצחק ברנייס, רבה של המבורג. בגיל עשרים נסע אל ישיבתו של רבי יעקב עטלינגר, בעל ה"ערוך לנר", ולאחר שנתיים וחצי בלבד של לימודים קיבל ממנו היתר הוראה. עם פרישת רבה של דוכסות אולדנבורג, נתמנה הרש"ר הירש בהמלצתו למחליפו והוא רק בן עשרים ושתיים. בתקופה זו התפלמס בחריפות עם מנהיגים רפורמים, וכן עם שונאי תנ"ך נוצריים, וחיבר את ספרו "חורב" על הסברת טעמי המצוות ומיון לסוגיהן. קודם לכן פרסם חוברת בשם "אגרות צפון". בשנת התר"א מונה לרבם של שני המחוזות המערביים של ממלכת הנובר, אוריך ואוסנאבריק, ועבר להתגורר באמדם. שם המשיך בפעילותו הפולמוסית נגד הרפורמה תחת הסיסמה "האמת מתקיימת. השקר לא מתקיים", וכן הרבה לעסוק בחינוך ובגמילות חסדים. כעבור שש שנים נקרא לכהן כרבה הראשי של מורביה, משרה שלא היתה לה מקבילה באירופה מבחינת הסמכויות שניתנו לנושא בה. ממקום מושבו בניקלשבורג היה אחראי על חמישים ושתיים קהילות. בשנת התרי"א החליט לנטוש רבנות חשובה זו לטובת קהילת פרנקפורט, שם הקים בית ספר תיכון בו שולבו לימודי חול ולימודי קודש - "תורה עם דרך ארץ". בפרנקפורט חיבר הרב הירש את פירושו לתורה, לסידור התפילה ולספר תהלים. בתקופה זו עמד בראש המערכה להפרדת הקהילה האורתודוקסית מהקהילה הכללית, שנטתה לרפורמיות. הרב הירש התנגד נחרצות לראשוני חובת ציון ולרעיון החדש של הלאומיות היהודית כמטרה לגאולת העם, אף בצביונה הדתי.

²⁹ רש"ר הירש ויקרא כה, י.

אם נסכם את כל ההוראות האלה, הרי זו הוראת היסוד של 'דרור': ללכת אחרי נטייה טבעית. ומכאן 'מר דרור': חומר, שבו רק חומרים הומוגניים נמשכים להתחבר זה עם זה; ואין שם חומר זר, המעכב את המשיכה הטבעית להתחבר.

'צפור דרור': צפור, ההולכת אחרי נטייתה הטבעית; ואין היא משנה ממנהגה מחמת היותה בחברת האדם.

'דררא דממונא': בעיה משפטית המתעוררת באופן אובייקטיבי; הבעיה המשפטית (ממונא) היתה מתעוררת מאליה - בלא טענות בעלי הדין. על פי זה יש לבאר את 'דרור' האמור כאן: האדם והרכוש נמשכים על פי השתייכותם המקורית: האדם נמשך אל משפחתו, והנכסים נמשכים על פי זכות הבעלות המקורית".

גם בפירוש הרא"ש על התורה מבואר, ש'דרור' משמעותו נקי, בלי שיעבוד, כמו "ובעל השור נקי", כלומר בעל השור לא חייב דבר לניזק. וגם הביטוי 'דררא דממונא' שייך להליכה אחרי הנטייה הטבעית. בשנת היובל הכול חוזר לטבע, "וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בְּאַרְץ",³⁰ כי כל זמן שהעולם לא נמצא במקומו הטבעי, הכוחות הפנימיים שהקב"ה טבע בו לא מצליחים להתגלות. כשאדם נמצא בביתו, בסביבה הטבעית שהוא רגיל אליה, הוא מגלה את כוחותיו, ומנגד כשהוא נמצא מחוץ לבית, הוא כל הזמן עסוק בהיכרות עם הסביבה החדשה וביצירת התדמית שלו בתוכה, לפני כל צעד ושעל הוא מחשב חשבונות, האם מסתכלים עליו, מה חושבים עליו... עקרונית הוא יכול לעשות מה שהוא רוצה, אבל למעשה הוא שבו, הוא תלוי בדעות של אחרים וכבול בבנין התדמיתי שלו.

בגלות היה "מצוין"

ברמה הלאומית, יום העצמאות הוא יום העצמיות שלנו, עם ישראל חוזר לארצו ולעצמו, אנו חוזרים לטבע היהודי הפשוט שלנו. המצב הכי לא נורמלי הוא שעם ישראל כלוא באמריקה ובגרמניה, בתימן ובמרוקו, ונדמה לו שהוא בן חורין שם.

בגרמניה לפני תשעים שנה היה "נפלא", היהודים היו שם בנקאים ורופאים, עורכי דין וסוחרים מצליחים, החיים היהודיים בפרנקפורט ובברלין היו אידיאליים.

גם במרוקו היה ליהודים מצוין, כשמדברים עם יהודי מרוקו הזקנים על המלך חסן, הם מגלגלים עיניים לשמים, ונזכרים בערגה בפריחה היפה של יהדות מרוקו המפוארת, אבל כשקוראים על תולדות רבי חיים בן עתר, בעל "אור החיים" הקדוש, ורואים את התיאור הכואב של אכזריות הישמעאלים, אז ההרגשה משתנית ומתברר שהמקום הכי גרוע בעולם זה 'המגרב'. באותה תקופה זה לא היה תענוג גדול להיות מרוקאי, הגויים שם היו אכזריים מאין כמותם.

גם בפרס, עד לפני שעלה חומייני היהודים שם הרגישו בני מלכים, הם הרגישו בבית עד שהגויים הזכירו להם שהם יהודים. אפשר למנות עוד מקומות רבים כאלה.

מה זה חוץ לארץ באמת?

הגאון מוילנא³¹ בביאורו ל"ספרא דצניעותא"³² מתאר את מציאות הגלות בתיאור חד שמלמד מה זה חוץ

³⁰ ויקרא כה, י'.

³¹ רבי אליהו קרמר (הגאון מוילנא) (ליטא), הת"פ-התקנ"ח - מגדולי חכמי התורה בישראל. שלט בכל מקצועות התורה ובשאר חכמות. בקיאותו וידענותו העצומה זיכו אותו בכינוי "הגאון מוילנא". על-אף שלא החזיק במשרה רשמית כלשהי, קנה

לארץ באמת, וזו לשונו:

"מעַת שַׁחַרְבַּ הַבַּיִת יֵצֵא רֹחַ הַרוּחַ עֵטֶרֶת רֵאשֵׁינוּ וְנִשְׁאַרְנוּ רַק אֲנַחְנוּ הוּא גּוֹף שְׁלֵה בְּלֹא נֶפֶשׁ. וְיֵצֵא לְחוּץ לָאָרֶץ הוּא הַקֶּבֶר וְרִימָה מְסוּבֶבֶת עֲלֵינוּ וְאֵין בְּיַדְנוּ לְהַצִּיל, הֵן עֲכוּ"ם הַאוֹכְלִים בְּשֵׁרֵינוּ וּמְכַל מְקוֹם הֵיוּ חֲבוּרוֹת וְיִשְׁבּוֹת גְּדוּלוֹת עַד שֶׁנִּרְקַב הַבֶּשֶׂר וְהַעֲצָמוֹת נִפְזְרוּ פִּיזוֹר אַחַר פִּיזוֹר. וּמְכַל מְקוֹם הֵיוּ עֲדִיין הַעֲצָמוֹת קִיּוּמוֹת שֶׁהֵן הַתְּלַמִּידֵי חַכְמִים שֶׁבִּישְׂרָאֵל מִעֲמִידֵי הַגּוֹף עַד שֶׁנִּרְקְבוּ הַעֲצָמוֹת וְלֹא נִשְׁאַר אֲלֵא תְרוּד רֶקֶב מֵאַתְנוּ וְנַעֲשֶׂה עֵפֶר שַׁחַה לְעֵפֶר נִפְשֵׁינוּ. וְאַנְחָנוּ מְקוּיֵן עֵתָה לְתַחִית הַמֵּתִים 'הַתְּנַעֲרֵי מֵעֵפֶר קוֹמֵי' כּו' (ישעיה נב, ב) וְיַעֲרָה רוּחַ מִמְרוֹם עֲלֵינוּ".

כך כותב הגאון, ויסודם של הדברים בנבואת יחזקאל, ב'חזון העצמות היבשות', שם נאמר "בְּפִתְחֵי אֶת קְבֻרוֹתֵיכֶם"³³. מציאות הגלות, דומה לבית קברות רחב מימדים, יש גוייה אבל אין נשמה. בחוץ לארץ עם ישראל מוקף בגויים שרודפים אותו ומבקשים את רעתו, כמו תולעים שבאים בהמוניהם לאכול את הבשר.

כשהגאון היה בוילנא היה יחסית שקט, מאוד כבדו את הגאון, עד היום עומד בוילנא פסל בדמותו של הגאון, ואף על פי כן הגאון הכיר וידע עם מי יש לנו עסק.

גם לזכרו של רש"י העמידו אנדרטת כבוד בטרוואה (טרוויש, בצפון צרפת), עיר מולדתו, למרות הרדיפות הגדולות של מסעי הצלב שליוו את שנות חייו האחרונות.

בקורדובה שבספרד, עיר מולדתו של הרמב"ם יש פסל בדמותו, על אף שכבר כשהיה הרמב"ם בן עשר, נאלצה משפחתו לעזוב את קורדובה בעקבות פלישתם של האל-מוֹחִידוֹן מצפון אפריקה ורדיפתם את יהודי האזור.

ובעיריית פראג, עיר מולדתו של המהר"ל יש פסל בדמותו, וזאת על אף שבתקופתו התעורר גל של עלילות דם כנגד היהודים, והם עמדו בפני סכנת גירוש.

ילד צריך להרגיש שהוא ציפור דרור

בשדה החינוך המושג 'דרור' תופס מקום מרכזי, חלק מהבריאות של הילד זו העצמאות שהוא מפתח, עליו לתת לו את הכלים הנכונים שיתנו לו להביא לידי ביטוי את הכישרונות שבהם הוא ניחן, שלא יהיה תלתי וחסר ביטחון, אלא מלא חיוניות וחדוות יצירה. צריך להרעיף עליו אהבה ולתת בו את מלוא האמון, לתת לו תחושה מתמדת שהוא מסוגל ויכול לכבוש עולמות. הילד צריך להרגיש שהוא ציפור דרור או אייל מושק שמסתובב בין הערוגות ומפיץ ריח טוב לכל עבר. זה תהליך שצריך לבוא בהדרגה, שלב אחר שלב, ככל שנסקיע יותר בכלים, כך הילד יוכל למצות יותר את כוחותיו ולהביא לידי ביטוי את כל הכוחות הנפלאים שממלאים את אישיותו.

שאלת 'איכה' זו לא שאלה גיאוגרפית

מרן הרב קוק³⁴ מתאר את התחושה הקשה של מי שנפשו נמצאת בגלות ואינה מצליחה לפרוץ החוצה

לו מעמד של מנהיג חשוב בדורו ובדורות הבאים אחריו. כתביו לא ראו אור בחייו אך לאחר מותו נדפסו כשבעים ספרים המיוחסים לו, וביניהם: פירוש למשנה, פירושים לזוהר, תיקונים לספר יצירה ולספרא דצניעותא, פרשנות לתנ"ך ועוד.

³² ליקוטי הגר"א בסוף ביאורו לספרא דצניעותא, סוף ליקוט ט.

³³ יחזקאל לז, יג.

³⁴ אורות הקודש ח"ג, מוסר הקודש, בקשת האני העצמי עמ' קמ.

ולמצוא את עצמיותה, ומנגד את המקום הבריא של הנפש שמוצאת את מקומה ומגלה את עצמיותה, וכה דבריו:

כשהרוח משועבדת ליצר ולא לקב"ה אז יש ניתוק שמביא לאבדן האישי, לכן כשריבונו של עולם מוכיח את אדם הראשון על מעשהו, הוא משיב: "הַאֲשָׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הוּא נָתַתָּה לִּי מִן הָעֵץ וְאָכַל³⁵, כבר אין לו עמדה עצמית, וכך כותב מרן הרב קוק על שאלת "אֵיכָה"³⁶ המופנית אל האדם:

"ואני בתוך הגולה, האני הפנימי העצמי, של היחיד ושל הציבור, אינו מתגלה בתוכיותו רק לפי ערך הקדושה והטהרה שלו, לפי ערך הגבורה העליונה, הספוגה מהאורה הטהורה של זיו מעלה, שהיא מתלהבת בקרבו, חטאנו עם אבותינו, חטא האדם הראשון, שנתנכר לעצמיותו, שפנה לדעתו של נחש, ואבד את עצמו, לא ידע להשיב תשובה ברורה על שאלת 'אֵיכָה', מפני שלא ידע נפשו, מפני שהאניות האמיתית נאבדה ממנו, בחטא ההשתחוואה לאל זר, חטא ישראל, זה אחרי אלהי נכר, את אניותו העצמית עזב, זנח ישראל טוב.

חטאה הארץ, הכחישה את עצמיותה, צמצמה את חילה, הלכה אחרי מגמות ותכליתות, לא נתנה את כל חילה הכמוס להיות טעם עץ כטעם פרי, נשאה עין מחוץ לה, לחשוב על דבר גורלות וקריירות.

קטרגה הירח, אבדה סיבוב פנימיותה, שמחת חלקה, חלמה על דבר הדרת מלכים חיצונה, וכה הולך העולם וצולל באבדן האני של כל אחד, של הפרט ושל הכלל.

באים מחנכים מלומדים, מסתכלים בחיצוניות, מסיחים דעה גם הם מן האני, ומוסיפים תבן על המדורה, משקים את הצמאים בחומץ, מפטמים את המוחות ואת הלבבות בכל מה שהוא חוץ מהם, והאני הולך ומשתכח, וכיון שאין אני, אין הוא, וקל וחומר שאין אתה. 'רוח אפינו משיח ה', זהו גבורתו הדר גדלו, איננו מבחוץ לנו, רוח אפינו הוא, את ה' אלקינו ודוד מלכנו נבקש, אל ה' ואל טובו נפחד, את האני שלנו נבקש, את עצמנו נבקש ונמצא, הסר כל אלהי נכר, הסר כל זר וממזר, 'ידיעתם כי אני ה' אלקיכם, המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלקים, אני ה'".

שאלת 'אֵיכָה', זו לא שאלה גיאוגרפית, זו שאלה רוחנית, הקב"ה שואל את האדם איפה הוא נמצא מבחינה רוחנית. לפני החטא הוא היה במקום אחד ועכשיו הוא נמצא במקום אחר לגמרי, קשה להכיר אותו.

הנפילה בחטא מתחילה בשכחת ה'אני', כשאדם שוכח את עצמו הוא מתפתה למשהו שבא מבחוץ, הוא עסוק כל הזמן בלהיות דומה ל...

תפקידו של האדם הוא, לגלות את עצמאותו ועצמיותו, לגלות את ערכי הקדושה והטהרה שחבויים בו, שלא יהיו בו "תערובת וזיוף", ותפקידם של המחנכים הוא להאזין לקולות הפנימיים שחבויים בחניכיהם ולהעניק להם את הכלים הנכונים שיסייעו להם להביא לידי ביטוי את הקולות המזוקקים הללו.

על המחנך להיזהר שלא לשעבד את הילד לתאוריות של אנשים חיצוניים שלא היטו אוזן לאותו קול פנימי. מי שמתעלם מאישיותו של הילד ומנסה לחנך אותו לפי המוסכמות החברתיות הרווחות, עלול לטשטש את זהותו ועצמאותו של הילד ולהוציא את נפשו לגלות. כדי לגאול את הנפש מגלותה צריך לתת לה להופיע ולגלות את אופיה המיוחד. כך אצל האדם הפרטי וכך גם אצל האומה בכללה, גאולת ישראל תופיע כשנשמת האומה תופיע במלוא הדרה, ומשנתה תהיה מחודדת וברורה, מושרשת ובהירה.

עלינו לחזור לאחוזת אבותינו ולנוף מולדתנו, לבית אבא, ביתו של אברהם, ביתו של יצחק וביתו של יעקב,

³⁵ בראשית ג, יב.

³⁶ בראשית ג, ט.

ובתיהן של אימותינו, שרה רבקה רחל ולאה. משם אנחנו יונקים את יסודות חיינו.